

Η ενεργειακή φτώχεια στη συγκυρία της ενεργειακής κρίσης. Μεθοδολογικές σημειώσεις.

Φερενίκη Βαταβάλη¹, Νίκος Κατσουλάκος², Ευαγγελία Χατζικωνσταντίνου³.

Όταν μιλάμε για ενεργειακή φτώχεια αναφερόμαστε στην αδυναμία των νοικοκυριών να καλύψουν επαρκώς, με σύγχρονα μέσα και προσιτό κόστος, τις ενεργειακές τους ανάγκες για θέρμανση, ψύξη, μαγείρεμα, φωτισμό, χρήση ηλεκτρικών συσκευών, βασικές δηλαδή ανάγκες ενός νοικοκυριού.

Μέχρι το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2010 η πρόσληψη και η εμπειρία της ενεργειακής φτώχειας ήταν άγνωστες στην Ελλάδα, όπως και σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες. Οι περικοπές και τα μέτρα λιτότητας, η ανεργία και η μείωση στους μισθούς, καθώς και η αύξηση στις τιμές της ενέργειας αποτέλεσαν βασικούς λόγους για την εμφάνιση του φαινομένου στην Ελλάδα. Πολλά νοικοκυριά περιόρισαν τη χρήση της ενέργειας, αρκετά στράφηκαν σε φτηνότερες μορφές ενέργειας, ενώ άλλα βρέθηκαν χωρίς θέρμανση ή ακόμα και χωρίς ρεύμα. Και όλα αυτά με σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία και την ποιότητα ζωής.

Στο πλαίσιο της ενεργειακής κρίσης που εκδηλώνεται το 2021 το πρόβλημα της ενεργειακής φτώχειας παρουσιάζει νέα όξυνση στην Ελλάδα και όχι μόνο. Η κατακόρυφη αύξηση στις τιμές της ενέργειας συνδέεται άμεσα με την υψηλή ζήτηση ενέργειας στους τομείς της παραγωγής και των μεταφορών μετά την πανδημία, αλλά και με την απελευθέρωση της

Energy poverty in the context of the energy crisis. Methodological notes.

Fereniki Vatavali¹, Nikos Katsoulakos², Evangelia Chatzikonstantinou³.

When we talk about energy poverty, we refer to the inability of households to adequately cover, with modern means and at an affordable cost, their energy needs for heating, cooling, cooking, lighting, use of electrical appliances, i.e. basic needs of a household.

Until the outbreak of the financial crisis of 2010, the concept and experience of energy poverty were unknown in Greece, just like in several other European countries. Cuts and austerity measures, unemployment and the reduction in wages, as well as the increase in energy prices were the main reasons for the appearance of the phenomenon in Greece. Many households reduced their energy use, many switched to cheaper forms of energy, while others found themselves without heat or even electricity. And all this with serious effects on health and quality of life.

In the context of the energy crisis that started 2021, the problem of energy poverty presents a new exacerbation in Greece. The steep increase in energy prices is directly linked to the high energy demand in the production and transport sectors

¹ Δρ Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Ειδική Λειτουργική Επιστήμονας Β' Βαθμίδας στο Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών του ΕΚΚΕ/Dr Architect-Urban Planner, Applied Researcher at the Institute of Social Research of ΕΚΚΕ

² Δρ. Μηχανολόγος Μηχανικός, Αναπληρωτής Καθηγητής στην Ακαδημία Εμπορικού Ναυτικού Ασπροπύργου./ Dr Mechanical Engineer, Associate Professor at the Merchant Marine Academy of Aspropyrgos.

³ Δρ. Αρχιτεκτων-Πολεοδόμος/Dr Architect-Urban Planner.

αγοράς της ενέργειας στην Ευρώπη, το χρηματιστήριο της ενέργειας και γενικότερα την ευρωπαϊκή στρατηγική για την «πράσινη μετάβαση». Η «πράσινη μετάβαση» επιδιώκει τον μετασχηματισμό των ευρωπαϊκών οικονομιών με κεντρικό στόχο την αντιμετώπιση και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, περιλαμβάνοντας ριζική αναδιάρθρωση του τομέα της ενέργειας. Ταυτόχρονα οι πολιτικές για την «πράσινη μετάβαση» έχουν επικριθεί ότι μετατρέπουν την ενέργεια από ένα κοινωνικό αγαθό σε εμπόρευμα, με ιδιαίτερα σκληρούς όρους για την κοινωνία, καθιστώντας τελικά για πολλούς δύσκολη την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών τους.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις της ενεργειακής κρίσης είναι ιδιαίτερα έντονες για την ελληνική κοινωνία. Θα αναφέρουμε κάποια ενδεικτικά στοιχεία. Σύμφωνα με τη Eurostat, το 18% του πληθυσμού δεν μπορούσε να ζεστάνει το σπίτι του το 2021. Από έρευνα του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς (2022)⁴ προκύπτει ότι τέσσερα στα δέκα νοικοκυριά κρυώνουν στο σπίτι τους το χειμώνα και ένα στα τρία νοικοκυριά περιορίζει τα έξοδα για βασικά αγαθά (φαγητό ή φάρμακα) για να καλύψει τα ενεργειακά κόστη. Επίσης, από έρευνα της Ένωσης Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδος (2023)⁵ εννιά στα δέκα νοικοκυριά μείωσαν τη χρήση θέρμανσης στην κατοικία τους και τρία στα τέσσερα χρησιμοποιούν λιγότερο τον ηλεκτρικό φούρνο για μαγείρεμα. Τέλος, από πρόσφατη έρευνα της ΕΚΠΟΙΖΩ (2023)⁶ προκύπτει ότι περίπου 80% των νοικοκυριών έχει περιορίσει τη χρήση ηλεκτρικού ρεύματος και περίπου 20% των νοικοκυριών καθυστερούν την πληρωμή λογαριασμών ενέργειας.

Παρά τη μεγάλη κλίμακα και την ένταση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν σήμερα τα νοικοκυριά, η δημόσια συζήτηση και οι πολιτικές δεν αναγνωρίζουν τη δυναμική και τη συνθετότητα των προβλημάτων αυτών. Συχνά η ενεργειακή φτώχεια προσεγγίζεται ως ένα ποσοτικό ζήτημα που καθορίζεται από εισοδήματα, τιμές και κόστη, ενώ οι προτάσεις για την αντιμετώπισή της περιορίζονται σε επιδοματικές πολιτικές προς τα νοικοκυριά που δρουν επουλωτικά. Τέτοιου είδους λογικές παρακάμπτουν δομικά στοιχεία της ενεργειακής φτώχειας και δεν αντιμετωπίζουν με έναν αποτελεσματικό και βιώσιμο τρόπο το πρόβλημα. Αξιοποιώντας ποιοτικό και ποσοτικό ερευνητικό υλικό για την ενεργειακή

after the pandemic, but also to the liberalization of the energy market in Europe, the energy stock market and in general the European strategy for the "green transition". The "green transition" intends to transform the European economies in order to promote the mitigation and the adaptation to climate change. Among others, it promotes the radical restructuring of the energy sector. At the same time, of course, the policies for the "green transition" have been criticized for transforming energy from a social good into a commodity, with particularly harsh conditions for society. As a result, many households face problems to meet their energy needs.

The social effects of the energy crisis are particularly intense for Greek society. Here we will mention some indicative data. According to Eurostat, 18% of the population could not heat its home in 2021. A survey by the Nikos Poulantzas Institute (2022)⁴ shows that four out of ten households get cold in their home in winter and one out of three households cuts costs for basic goods (food or medicine) to cover energy costs. Also, according to a survey by the Union of Working Consumers of Greece (2023)⁵, nine out of ten households reduced the use of heating in their home and three out of four use less the electric oven for cooking. Finally, a recent survey by ΕΚΠΙΖΩ (2023)⁶ shows that approximately 80% of households have limited the use of electricity and approximately 20% of households delay paying energy bills.

Despite the scale and intensity of the problems of households today, public debate and policies fail to recognize the dynamics and complexity of these problems. Energy poverty is often identified as a quantitative issue related with incomes, prices and costs, while proposals to address it are limited to subsidized policies towards households that act remedially. Such approaches ignore structural elements of energy poverty and do not address the problem in a comprehensive and sustainable way. Based on qualitative and quantitative research

⁴ [Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς \(2022\)/Nikos Poulantzas Institute \(2022\)](#)

⁵ [Ένωσης Εργαζομένων Καταναλωτών Ελλάδος \(2023\)/Union of Working Consumers of Greece \(2023\)](#)

⁶ [ΕΚΠΟΙΖΩ \(2023\)/ΕΚΠΙΖΩ \(2023\)](#)

κατανάλωση των νοικοκυριών στην Ελλάδα της περιόδου της ενεργειακής κρίσης⁷, στο κείμενο αυτό θέλουμε να σταθούμε σε τρία κρίσιμα σημεία σε σχέση με την ενεργειακή φτώχεια. Τρία σημεία που θεωρούμε ότι αγνοούνται στη συζήτηση για την ενεργειακή φτώχεια και θα μπορούσε να φανούν χρήσιμα για τη διαμόρφωση εργαλείων για την αντιμετώπισή της.

-Η ενεργειακή φτώχεια, συνδέεται με τη φτώχεια, αλλά δεν ταυτίζεται με αυτή.

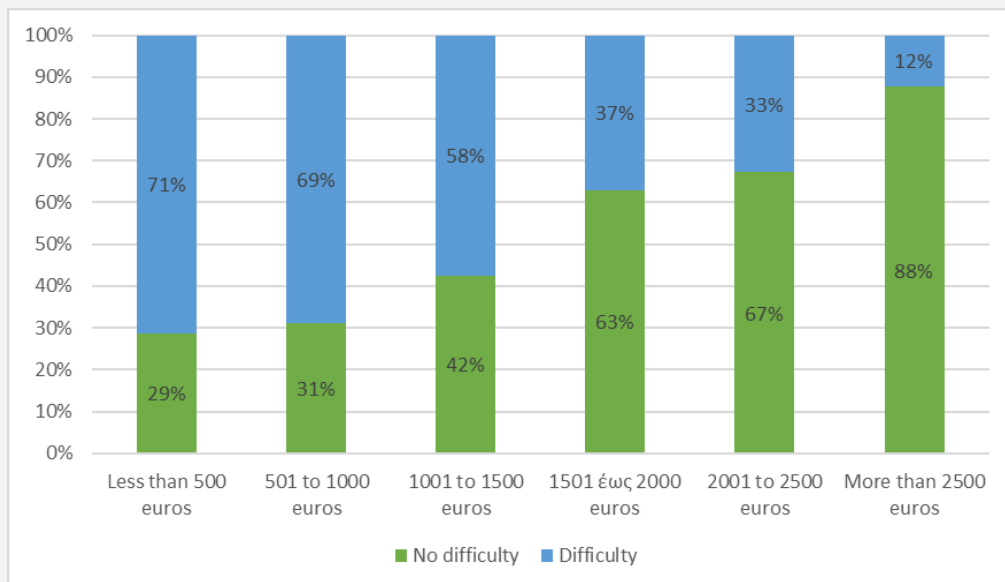
Αρκετά συχνά η ενεργειακή φτώχεια συνδέεται με τα χαμηλά εισοδήματα και τις ανισότητες στην κατανομή τους. Συνδέεται δηλαδή με την εισοδηματική φτώχεια και την υλική αποστέρηση. Πράγματι, η οικονομική στενότητα δημιουργεί στα νοικοκυριά δυσκολίες και προβλήματα στην κάλυψη του κόστους της ενέργειας. Για παράδειγμα, σύμφωνα με στοιχεία του 2022, το 71% των νοικοκυριών με μηνιαίο εισόδημα μικρότερο από 500 ευρώ δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ενεργειακές τους ανάγκες, ενώ το 88% των νοικοκυριών με μηνιαίο εισόδημα πάνω από 2.500 ευρώ μπορεί να ανταποκριθεί στις ενεργειακές του ανάγκες (Διάγραμμα 1).

material on the energy consumption of households in Greece during the energy crisis⁴, in this text we intend to highlight three critical aspects of energy poverty. Three aspects that are neglected in the debate on energy poverty and could be useful in designing policies and tools to address it.

- Energy poverty is related to income poverty, but it isn't equal to it.

Quite often energy poverty is linked to low incomes and inequalities in income distribution. It is associated with income poverty and material deprivation. In fact, financial constraints create problems in covering the cost of energy. For example, according to data from 2022, 71% of households with a monthly income of less than 500 euros cannot meet their energy needs, while 88% of households with a monthly income of more than 2,500 euros can meet their energy needs (Figure 1).

Διάγραμμα 1. Δυσκολία κάλυψης ενεργειακών αναγκών συναρτήσει των εισοδηματικών κατηγοριών των νοικοκυριών.
Figure 1. Share of households that face difficulties in covering their energy needs in relation to monthly income.

Παρόλα αυτά, οι δυσκολίες κάλυψης των ενεργειακών αναγκών δεν περιορίζονται στα φτωχά στρώματα. Αλλά και αντίστροφα, τα φτωχά στρώματα δεν αντιμετωπίζουν πάντα προβλήματα για την κάλυψη των ενεργειακών τους αναγκών. Στο σημείο

Nevertheless, the difficulties of meeting energy needs are not limited to the poor. And vice versa, the poor do not necessarily face problems to meet their energy needs. At this point, the findings of the

⁷ Βαταβάλη Φ., Κατσουλάκος Ν., Χατζηκωνσταντίνου Ε. (2022), *Προβλήματα, πρακτικές και αντιλήψεις σε σχέση με την κατανάλωση ενέργειας στην κατοικία*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς. / Vatali F., Katsoulakos N., Chatzikonstantinou E. (2022), *Problems, perspectives and perceptions regarding energy consumption at home*, Nicos Poulantzas Institute

αυτό τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας αναδεικνύουν ότι η ενεργειακή φτώχεια δεν είναι μόνο μία από τις όψεις της φτώχειας, αλλά ένα ιδιαίτερο φαινόμενο. Υπάρχουν για παράδειγμα νοικοκυριά που, παρότι έχουν μία σταθερότητα στα εισοδήματα και ένα καλό επίπεδο διαβίωσης, μπορεί να κρυώνουν το χειμώνα στο σπίτι τους, να ζεσταίνονται το καλοκαίρι, να έχουν υγρασία στους τοίχους ή να ζουν σε πολυκατοικίες χωρίς κοινόχρηστο φως και ανελκυστήρα, γιατί πιθανόν η κατοικία τους έχει χαμηλή ενεργειακή απόδοση ή γιατί υπάρχουν προβλήματα στη διαχείριση των υποδομών. Ταυτόχρονα, υπάρχουν νοικοκυριά σε άσχημη οικονομική κατάσταση και μεγάλα χρέη που μπορεί να καλύπτουν τις βασικές ενεργειακές τους ανάγκες, γιατί ενδεχομένως βασίζονται σε πιο φθηνές πρακτικές καθημερινής διαβίωσης ή υποστηρίζονται από το κοινωνικό τους περιβάλλον τους.

-Η ενεργειακή φτώχεια αποτελεί ένα διαθεματικό ζήτημα.

Πολλοί συνδέουν την ενεργειακή φτώχεια με το νοητό τρίγωνο που σχηματίζεται από τα εισοδήματα, τις τιμές της ενέργειας και την ενεργειακή απόδοση της κατοικίας. Προφανώς πρόκειται για τρεις σημαντικούς παράγοντες. Αυτό όμως που διαφεύγει αυτής της προσέγγισης είναι ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του προβλήματος. Πρόκειται για ένα πρόβλημα που σχετίζεται με τα ευρύτερα χαρακτηριστικά των κτιρίων και τα δίκτυα ενέργειας, με την κουλτούρα και τις καθημερινές πρακτικές, με το είδος της κατοικίας και το καθεστώς ιδιοκτησίας της. Επιπλέον, συνδέεται με πλήθος τομέων άσκησης πολιτικής, όπως οι τομείς της στέγασης, της υγείας, της πρόνοιας, των ενεργειακών αγορών, του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Μέσα από μία διαθεματική οπτική μπορούμε επίσης να δούμε πώς ανισότητες που συναρτώνται με το εισόδημα, την ηλικία, το φύλο, την απασχόληση, το καθεστώς ιδιοκτησίας της κατοικίας, τη γειτονιά κτλ και διαμορφώνουν τις ζωές και τις ταυτότητες των ανθρώπων τέμνονται και πολλαπλασιάζουν την αρνητική επίδραση σε κάποιες ομάδες ως προς την πρόσβαση στην ενέργεια.

Η τρέχουσα ενεργειακή κρίση αναδεικνύει τις πολλαπλές και αλληλοδιαπλεκόμενες όψεις της ενεργειακής φτώχειας. Για παράδειγμα, το 70% των νοικοκυριών που περιλαμβάνουν έναν ή περισσότερους άνεργους και το 68% των νοικοκυριών που περιλαμβάνουν ένα άτομο με αναπηρία αντιμετωπίζουν προβλήματα ανταπόκρισης στις

qualitative research show that energy poverty is not just an aspect of poverty, but a special phenomenon. There are, for example, households that, although they have a stable income and a good standard of living, may be freezing at home in the winter, suffer from heat in the summer, have damp on the walls or live in apartment buildings in which lighting of common spaces and lift is out of work, because possibly their residence has low energy efficiency or because there are problems in managing infrastructures. At the same time, there are poor and/or indebted households that may cover their basic energy needs, because they may rely on cheaper daily living practices or are supported by their social environment.

- Energy poverty is an intersectional phenomenon.

Many scholars associate energy poverty with the imaginary triangle formed by income, energy prices and home energy efficiency. Obviously, these are three important factors. But what is missing in this approach is the multidimensional nature of the problem. Energy poverty is a problem related to the wider characteristics of buildings and energy networks, to culture and everyday practices, to the type of dwelling and its tenure status. In addition, it is related to a wide range of policy areas, such as housing, health, welfare, energy, environment and climate change, at the national and the European level. Through an intersectional perspective we can also see how inequalities related to income, age, gender, employment, housing tenure, neighborhood etc. and shape people's lives and identities intersect and multiply the negative impact in some groups in terms of access to energy.

The current energy crisis highlights the multiple and intertwined aspects of energy poverty. For example, 70% of households that include one or more unemployed people and 68% of households that include a person with a disability face problems meeting their energy needs. Also, there is

ενεργειακές ανάγκες. Επίσης, υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των καθυστερούμενων λογαριασμών ενέργειας και του καθεστώτος ενοίκισης στην κατοικία. Οι ιδιοκτήτες που δεν έχουν χρέη για στεγαστικό δάνειο είναι τρεις φορές πιο συνεπείς στις πληρωμές λογαριασμών ενέργειας από τα νοικοκυριά που έχουν χρέη.

-Η ενεργειακή φτώχεια συναρτάται με το χώρο και τις διαδικασίες παραγωγής του.

Η ενεργειακή φτώχεια είναι από τη φύση της ένα χωρικό ζήτημα, ένα φαινόμενο που συμβαίνει στο χώρο και παράλληλα ορίζει το δικό του χωρικό πλαίσιο και τη δική του γεωγραφία, ένα φαινόμενο που βιώνεται στο χώρο και προκαλείται μέσα από την αλληλοδιαπλοκή διαφόρων χωρικών παραμέτρων. Με αυτή την έννοια, η ενεργειακή φτώχεια αποτελεί προϊόν και στοιχείο της άνισης γεωγραφικής ανάπτυξης και είναι χρήσιμο να μελετάται σε συνάρτηση με τις διαδικασίες παραγωγής του χώρου σε όλες τις γεωγραφικές κλίμακες: από την κλίμακα της χώρας και της περιφέρειας, έως την κλίμακα της πόλης, της γειτονιάς και της κατοικίας.

Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για παράδειγμα, οι Έρευνες για το Εισόδημα και τις Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών της Eurostat (EUSILC) δείχνουν ότι υπάρχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών μελών ως προς τους δείκτες που συνδέονται με την ενεργειακή φτώχεια, με τα μεγαλύτερα προβλήματα να εντοπίζονται στην Ανατολική και Νότια Ευρώπη.

Μεγάλες διαφοροποιήσεις σε σχέση με την πρόσβαση στην ενέργεια εντοπίζονται και στο εσωτερικό των χωρών, σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Διαφοροποιήσεις που συναρτώνται με το κλίμα, τα εισοδήματα, τις τιμές της ενέργειας, τα ενεργειακά δίκτυα, τα χαρακτηριστικά του στεγαστικού αποθέματος, τις τάσεις της τοπικής κτηματαγοράς, περιβαλλοντικούς παράγοντες, θεσμικές ρυθμίσεις ή τοπικές πολιτικές.

Όμως και σε μικρότερη κλίμακα μπορούμε να εντοπίσουμε σημαντικές διαφοροποιήσεις και ανισότητες. Στην περίπτωση της Αθήνας, για παράδειγμα, τάσεις που εκδηλώνονται στο εσωτερικό των πολυκατοικιών ως προς τα θέματα της ενέργειας συναρτώνται με ευρύτερες δυναμικές στην παραγωγή του αστικού χώρου. Υπάρχουν διαμερίσματα που έχουν μπει ξανά στην αγορά κατοικίας, παρά το γεγονός ότι είναι απαξιωμένα και χωρίς κεντρική θέρμανση, εξαιτίας της μεγάλης πίεσης που υπάρχει στην αγορά κατοικίας. Υπάρχουν διαμερίσματα που

a strong correlation between arrears on energy bills and the housing tenure status of the residence. Homeowners with no mortgage debt are three times more consistent with their energy bill payments than households with a mortgage debt.

- Energy poverty is related with the production of space

Energy poverty is by its nature a spatial phenomenon, a phenomenon that occurs in space and at the same time defines its own spatial context and its own geography, a phenomenon experienced in space and caused through the intertwining of various spatial parameters. In this sense, energy poverty is a product and element of uneven geographical development and it is useful to study it in relation to the production processes of space at all geographical scales: from the scale of the country and the region, to the scale of the city, of the neighborhood and the residence.

At the European Union level, for example, Eurostat's Surveys of Household Income and Living Conditions (EUSILC) show that there are large variations between European countries in indicators linked to energy poverty, with the biggest problems spotted in Eastern and Southern Europe.

Large variations in relation to access to energy are also found within countries, at a regional or local level. Variations related to climate, incomes, energy prices, energy networks, housing stock characteristics, local real estate markets, environmental factors, institutional arrangements or local policies.

But even on a smaller scale we can identify significant differences and inequalities. In the case of Athens, for example, trends manifested inside the apartment buildings in terms of energy issues are related to wider dynamics in the production of urban space. There are flats that have re-entered the housing market despite being derelict and without central heating, due to the great pressure

ανακαινίζονται για να αποδοθούν σε τουριστική εκμετάλλευση μέσω βραχυχρόνιων μισθώσεων ή εντάσσονται σε χρηματοδοτικά προγράμματα ενεργειακής αναβάθμισης (με αυτονόμηση από την κεντρική θέρμανση, αλλαγή κουφωμάτων, θερμοπρόσοψη κτλ) και άλλα που παραμένουν ως έχουν, διευρύνοντας με τον τρόπο αυτό την απόσταση ανάμεσα στους ενοίκους των πολυκατοικιών ως προς τις δυνατότητες κάλυψης των ενεργειακών αναγκών, το κόστος της ενέργειας και την ποιότητα κατοίκησης. Και όλα αυτά μπορεί να συνυπάρχουν ακόμα και σε πολυκατοικίες που δεν έχουν κεντρική θέρμανση και σε κάποιες περιπτώσεις κοινόχρηστο ρεύμα.

Η ενεργειακή κρίση σε συνδυασμό με τις πολιτικές της «πράσινης μετάβασης» έχουν φέρει στο προσκήνιο την ενεργειακή φτώχεια και επιβάλλουν την ανάπτυξη πολιτικών που ανταποκρίνονται στο πρόβλημα. Για να αναπτυχθούν αποτελεσματικές πολιτικές είναι απαραίτητο να υιοθετηθούν οπτικές που να διακρίνουν την ενεργειακή φτώχεια από την εισοδηματική φτώχεια, να αναγνωρίζουν τη συνθετότητα του φαινομένου και να προσεγγίζουν την ενεργειακή φτώχεια ως ένα χωρικό φαινόμενο.

on the housing market. There are apartments that are renovated to be used for tourist exploitation through short-term leases or are part of financial energy upgrading programs (with disconnection from central heating, replacement of window frames, thermal insulation, etc.) and others that remain as they are this widens the distance between residents of the apartment buildings in terms of the cost of energy and the quality of living. And all of these can coexist even in apartment buildings that do not have central heating and in some cases shared electricity.

The recent energy crisis and the "green transition" have brought energy poverty to the fore and raised the need for developing measures that respond to the problems. To design effective policies it is necessary to adopt perspectives that distinguish energy poverty from economic poverty, recognize the complexity of the phenomenon and approach energy poverty as a spatial phenomenon.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Κρατίνου 9 & Αθηνάς, 10552, Αθήνα, Ελλάδα
Δελτίο Ενημέρωσης Κοινωνικής Έρευνας ([link](#))
τεύχος 3, 2023
Επικοινωνία/Contact : pbaltas@ekke.gr, +0302107491632

National Center for Social Research
9 Kratinou & Athinas st., 10552 Athens, Greece
Social Research Bulletin ([link](#))
issue 3, 2023
ISSN: 2945-0292

Οι απόψεις και οι θέσεις που εκφράζονται στο παρόν ενημερωτικό δελτίο δεν αντανακλούν απαραίτητα τις απόψεις ή τις επίσημες θέσεις του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), το οποίο δεν φέρει οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις.
The views and opinions expressed in this bulletin do not necessarily reflect the views or official positions of National Centre for Social Research (EKKE), which does not bear any responsibility for any errors or omissions.
Το παρόν έγγραφο μπορεί να αναπαραχθεί δωρεάν σε χαρτί ή στο διαδίκτυο αρκεί να πραγματοποιήσει αναφορά στον αρχικό δημιουργό.
This document may be reproduced free of charge on paper or on the Internet as long as credit is given to the original author.